

Dr.sc. Ladislav Bognar, red. prof.
 Filozofski fakultet Osijek

PEDAGOGIJA U RAZDOBLJU POSTMODERNE

Sažetak

Okolo termina moderne i postmoderne malo je danas suglasnosti. Više bi se moglo reći da se svi slažu da se oko toga ne slažu. Postoje različite definicije u različitim razdobljima naročito kad je riječ o odnosu prema pedagogiji, ali i unutar pedagogije kao znanstvene discipline. Ipak, danas je više-manje iskristalizirano shvaćanje da postmoderna nastoji prevladati uskoću i ograničenost moderne otvarajući nove prostore za ljudsko mišljenje i stvaralaštvo. Dok je moderna omogućila epohalni razvoj industrijskog društva i Zapadnu civilizaciju uzdigla na zavidnu razinu stvorila je i pretpostavke za krizno razdoblje koje se ogleda u ugroženosti prirode, militarizmu, patrijarhalnosti, nacionalizmu i totalitarnim sustavima, ali i potrošnji energije i sirovina na kojima počiva razvoj. Postmoderna je kreativan odgovor na izazove koje donosi razdoblje krize.

Za pedagogiju to znači da različiti teorijski pravci i pedagoški modeli zatvoreni u ekskluzivizmu vlastite samodovoljnosti trebaju postepeno ustupati mjesto otvorenosti za različitosti, ali i za propitivanje novih mogućnosti. Ne radi se o mehaničkom eklektizmu nego o kvalitativno novim pristupima i kreativnom odgovoru na nove pedagoške izazove. Kad je riječ o hrvatskoj pedagoškoj teoriji i praksi možemo reći da su osamdesetih godina odškrinuta vrata postmoderne i zagovarala se pedagogija «otvorenih vrata», ali su ona devedesetih ponovno zatvorena pa hrvatska pedagogija poput Trnoružice još uvijek čeka svog postmodernog princa da je probudi iz stoljetnog sna.

Ključne riječi: moderna, postmoderna, ciklički razvoj društva, kriza, izazovi, nova paradigma, pluralizam, stvaralaštvo.

ŠTO JE POSTMODERNA

Moderno je danas pisati o postmodernoj. Oprostite mi što i ja eto pišem o postmodernoj. Činim to zato što u tom načinu razmišljanja vidim otvaranje novih vidika kako za društvo u krizi tako i napose za pedagogiju kao značajan društveni činitelj. Svi koji govore o postmodernoj uglavnom se slažu u tome da se ne slažu što je točno postmoderna. Zato je korisno da svaki autor najprije jasno definira svoje shvaćanje ovog pojma i uspoređi ga s drugim autorima kako bismo znali o čemu je riječ.

Postmoderna je antiteza za modernu. I jedna i druga predstavljaju jedan opći teorijski okvir, jednu filozofsku orijentaciju, koja pored toga što okuplja vrlo različite i često kontradiktorne pravce, ipak predstavlja određeni trend u intelektualnom i umjetničkom stvaralaštvu. Modernizam i postmodernizam se više uvriježilo u književnosti, slikarstvu, glazbi, arhitekturi i općenito u sferi umjetnosti, dok je naziv moderna i postmoderna više primjeren filozofiji, socijalnim znanostima i ekonomiji.

Moderna nastaje krajem osamnaestog stoljeća kao ideja prosvjetiteljstva, a francuska revolucija 1789. bila je njena personifikacija. To je povijesni period zapadne kulture koji je (prema Burke, 2007.) imao tri osnovne karakteristike: uvažavanje razuma nasuprot ignoranciji, reda nasuprot neredu i znanosti nasuprot praznovjerju. Postmoderna nastaje u dvadesetom stoljeću i ne predstavlja neki nagli prekid s modernom. Više bi se moglo reći da postoji paralelno uz modernu kao njena kritika i antiteza. Tako Beck navodi primjer Johna Deweya čija filozofija po njemu pripada u postmodernu iako djeluje u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Ipak, većina smatra da su ključna imena za postmodernu Jean-Francois Lyotard, Jacques Derrida, Michel Foucault i Richard Rotry. Društvene okolnosti u kojima ulazimo u novo doba – doba postmoderne (prema Burk) su društvena previranja u zapadnoj

Europi i SAD-eu 1968. kada je pod utjecajem akcije studenata, sindikata, antiratnih aktivista došlo do ozbiljnog propitivanja osnovnih vrijednosti zapadnoeuropskog društva. „Svijet moderne je... doveo do industrijskog kapitalizma i znanstvenog mišljenja, ali istovremeno i do Aushwitza, mogućnosti nuklearnog rata, strahota nacizma i staljinizma, neokolonijalizma, eurocentrizma i glasnog trećeg svijeta. Ako je to postignuće moderne to baš i nije zadovoljavajuće.“ (Burk, 2007. str. 2).

Teoretičari postmoderne zato ustaju protiv apsolutnih istina, govore o kraju ideologija i kraju „velikih priča“ (Kalanj, 2000.), kritiziraju teorije progresivnog razvoja društva prema vlastitim zakonitostima. Umjesto toga zagovara se relativnost ljudske spoznaje i „način života koja uključuje kognitivne, afektivne i metodološke komponente“ (Beck, 1993. str.3), otvorenost za različitosti, ali i odgovornost za svijet koji stvaramo.

DRUŠTVENI KONTEKST POSTMODERNE

Koncept društvenog razvoja nastao u razdoblju moderne počiva na vjerovanju u linearni i progresivni razvoj društva prema vlastitim zakonitostima. „Modernost je zbog toga prepuna takozvanih znanstvenih ideologija koje se oslanjaju na parcijalne elemente znanstvene racionalnosti i tu parcijalnost uzimaju kao dostatnu legitimaciju za proklamiranje „totalnih“ istina“ (Kalanj, 2000. str. 3). Osnovne ideologije modernosti su prema Kalanju liberalizam, konzervativizam i socijalizam, a odnose se na društvo koje je Comte nazvao industrijskim, Marx kapitalističkim, a Tocqueville demokratskim (isto).

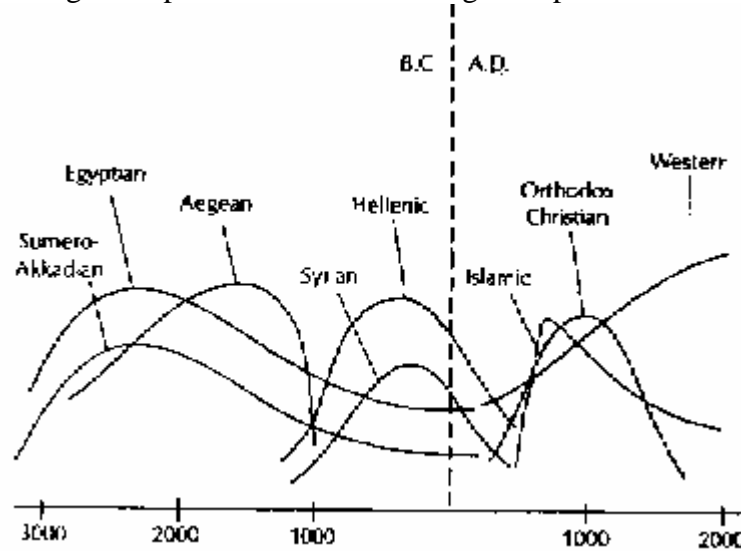
U razdoblju moderne paralelno se razvijao i ciklički koncept razvoja društva koji je bliži postmodernom shvaćanju. Prvo je Oswald Spengler 1918., nakon što je napustio svoj učiteljski poziv i postao neovisni filozof, objavio svoju knjigu „Propast Zapada“ koja je u vrijeme nakon prvog svjetskog rata ubrzo postala pravi hit. On zagovara napuštanje linearnog shvaćanja povijesti u kojoj se zapadna kultura vidi kao progresivni razvoj od grčke, rimske, srednjovjekovne, renesansne do moderne epohe. Umjesto toga on smatra da treba razlikovati osam „visokih kultura“ koje su postojale u povijesti: indijska, babilonska, egipatska, kineska, meksička (Maje i Asteci), arapska, klasična (grčka i rimska) i zapadnoeuropska. Te visoke kulture prolaze kroz razdoblja rođenja, razvoja, ostvarenja, propadanja i smrti. Budući da su sve kulture do sada prošle ta razdoblja on smatra da će se to dogoditi i sa zapadnoeuropskom kulturom.¹

Britanski povjesničar Arnold J. Toynbee 1961. završava svoj rad u dvanaest tomova pod naslovom „A Study of History“ u kojem analizira rađanje, rast i propadanje dvadesetak većih civilizacija. On zaključuje da nova civilizacija nastaje iz većeg broja primitivnijih društava kao odgovor na izazove kojima su izloženi. Ti stalni izazovi su i uvjeti njenog rasta i napretka (ako nema izazova nastupa stagnacija). Propadanje civilizacija nije povezano s gubljenjem kontrole nad okolinom ili vanjskim napadima nego slabljenjem tzv. „kreativne manjine“ koja prestaje biti sposobna da se nosi s novim izazovima. Siguran znak da civilizacija propada je kad dominantna manjina formira „univerzalnu državu“ koja guši političku kreativnost. Zanimljiva su predviđanja Toynbeea što će se dogoditi s preostalim civilizacijama u 21. stoljeću: Zapadnom civilizacijom, Islamskim društvom, Indijskim društvom i Dalekim istokom. On vidi dvije mogućnosti – ili će se sve stopiti sa Zapadnom civilizacijom ili će Zapadna civilizacija razviti „univerzalnu državu“ poslije koje slijedi vrijeme nemira, propadanja i smrti.²

¹ Prema: *Stimely, K. (1998.) Oswald Spengler: An Introduction to his Life and Ideas, The Journal for Historical Review, <http://www.ihr.org>*

² Prema: „A Study of History“, *Wikipedia, the free encyclopedia, <http://en.wikipedia.org>*

Američki teoretičar austrijskog porijekla Fritjof Capra u svojoj knjizi „The Turning Point“ također zagovara ciklički koncept razvoja društva. Na grafičkom prikazu vidljiv je uspon i nestanak pojedinih većih civilizacija na Sredozemlju. Vidljivo je da se trajanje civilizacija mjeri tisućama godina. Capra analizira sadašnje stanje Zapadne civilizacije koja se sada nalazi na vrhuncu svog razvoja, ali i u vremenu krize koja se ogleda u tri bitne promjene: napuštanju patrijarhata koji je prisutan preko 3000 godina, završetku ere fosilnih goriva (nafte i plina) koja je bila karakteristična za razdoblje moderne i industrijske revolucije. To razdoblje nije trajalo dugo i on predviđa da će fosilnih goriva ponestati oko 2300. godine.

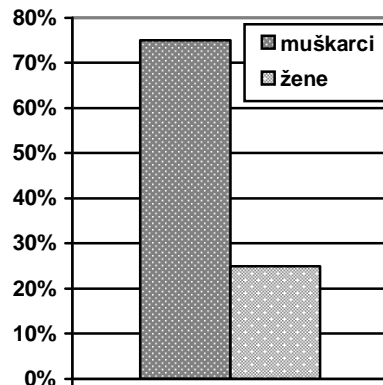
Usponi i padovi većih civilizacija u Sredozemlju (Capra, 1992.)

Treća promjena je po Capri „promjena paradigme“ koja je u našoj civilizaciji vladala više od sto godina. „Ta paradigma obuhvaća brojne ideje i vrijednosti, koje se znatno razlikuju od onih koje su vladale u srednjem vijeku; to su vrijednosti koje su povezane s različitim tokovima zapadne kulture, između ostalog i sa znanstvenom revolucijom, prosvjetiteljstvom i industrijskom revolucijom. One uključuju uvjerenje, da je znanstvena metoda jedini valjani pristup na putu do znanja; pogled da je svemir mehanički sustav, sastavljen iz konstrukcijskih elemenata; pogled da je život u društvu natjecateljska borba za opstanak; i vjeru u neograničen napredak koji se postiže ekonomskim i tehnološkim rastom. Proteklih desetljeća se je pokazalo da su sve te ideje i vrijednosti strogo ograničene i da ih je potrebno korjenito revidirati.“ (Capra, 1992. str.42.)

Iako Capra to izričito ne navodi jasno je da se radi o postmodernoj paradigmi koja je pokušaj kreativnog reagiranja na razdoblje krize. Zapadna civilizacija je u razdoblju moderne dosegla razvoj kao ni jedna druga civilizacija prije nje. Pogrešna su katastrofična predviđanja (kao ona Spenglerova) o propasti Zapadne civilizacije, ali je ona suočena s vrlo ozbiljnim izazovima koja traže nove odgovore, a to je ono što treba ponuditi postmoderna. Očito je da je Zapadna civilizacija uz sve grandiozne uspjehe razvila i klice vlastitog samouništenja: spomenimo samo devastaciju prirode, proizvodnju stakleničkih plinova i globalno zatopljenje, stalne ratove i usavršavanje sredstava za ubijanje ljudi, gomilanje ljudi u velikim gradovima i rast kriminala i nasilja. No, ostanimo samo na prva dva bitna problema koje navodi Capra: patrijarhalnost i nestanak fosilnih goriva.

Zapadna civilizacija je „muško“ društvo. Prema istraživanjima socijalnih antropologa takva društva karakterizira agresivnost, natjecanje, hijerarhija, individualizam, želja da se steknu stvari i izvrše zadaci. Za razliku od njih društva u kojima su žene jednake muškarcima „nivo neprijateljstava, nasilja i okrutnosti među ljudima je minimalan, ne postoje teške kazne, zločina gotovo da i nema, a institucija rata ne postoji ili igra neznatnu ulogu“ (Fromm, 1984.

str. 182-183). U Zapadnoj civilizaciji žene ne samo da su kroz dugu povijest smatrane manje vrijednim bićima nego i izvorom zla, što se lijepo može vidjeti iz priča koje stoljećima pričamo svojoj djeci. U njima su često žene vještice i zle maćeha koje obično na kraju bivaju okrutno kažnjene ili spaljene (kao u Ivici i Marici). U europskoj „kulturi“ žene su čak stoljećima žive spaljivane sve tamo do kraja 18. stoljeća ili do početka moderne. Žene su u razvijenoj Europi tek u dvadesetom stoljeću dobile pravo glasa, a među posljednjima u Švicarskoj 1971.

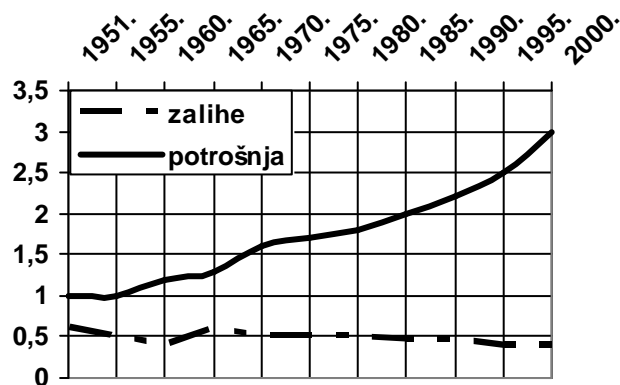
Odnos muškaraca i žena u europskim parlamentima na kraju 20. stoljeća³

Iako se u razdoblju moderne položaj žena popravljao one ni danas nisu izjednačene s muškarcima. Položaj žena vidljiv je iz podataka o njihovom udjelu u vladajućim strukturama. Tako je njihov udio u nacionalnim parlamentima europskih zemalja 25%, a u nekim zemljama kao u Francuskoj i ispod 10%. Najveći udio je u Švedskoj 45%, ali je i to ispod ukupnog udjela žena u stanovništvu te zemlje. Diskriminacija žena događa se i u mnogim drugim sferama društvenog života, ali i osobnog razvoja. Zato su svi pokreti i sva nastojanja koja idu za mijenjanjem društvenog položaja žena višestruko značajna jer ne samo da će se promijeniti kvalitet života polovice populacije nego će se i osloboditi njihov sada još uvijek zapretani kreativni potencijali. Za očekivati je da će jačanjem utjecaja žena u Zapadnoj civilizaciji doći do većeg okretanja životu, miru i nenasilju, te da će žene vratiti emocionalnu dimenziju koja je u kartezijskom⁴ razdoblju bila duboko potisnuta.

Filozofija stalnog rasta dovela je Zapadnu civilizaciju do novih izazova: ne samo da se nazire kraj razdoblja fosilnih goriva, koji su jedan od glavnih izvora energije, nego je u pitanju i potrošnja velikog broja neobnovljivih sirovina. Tako najrazvijenije zemlje više nemaju dostatne zalihe za svoj dalji razvoj pa troše one iz drugih zemalja. Na grafikonu je vidljivo kolike su zalihe jedne od važnih sirovina u SAD, a kolika je potrošnja. Ovome treba pridodati naglu devastaciju prirode, što je posljedica razvoja društva koje se temelji na iskorištavanju prirode umjesto života u skladu s prirodom. Sve to je ponukalo grupu eksperata tzv. „rinskog kluba“ da predlože nultu stopu rasta kao rješenje za Zapadnu civilizaciju, no do danas ni jedna zemlja to nije prihvatila.

³ EP, Directorate-General for Research, working document W-10: "Differential impact of the electoral system on female political representation." 08/1997

⁴ Kartezijsizam je težnja prema racionalizmu što je naročito razradio francuski filozof Rene Descartes (lat. Cartesius).

Potrošnja i zalihe cinka u SAD⁵

Dakle, razdoblje krize Zapadne civilizacije treba shvatiti kao ozbiljan izazov koji traži odgovore koji se ne mogu iznaći na paradigmi moderne. Ta nova paradigma je metateorija koja daje teorijski okvir za mnoge znanosti pa tako i pedagogiju.

NOVA ULOGA PEDAGOGIJE NA MAKRORAZINI

Kad je američkog predsjednika trebalo savjetovati o ratu u Vijetnamu njegovi suradnici pozvali su fizičare, ne zato što su bili stručnjaci za elektronsko ratovanje nego zato jer su jedino oni smatrani „pravim znanstvenicima“. Iako bi bolji savjet o tome mogao dobiti od pjesnika, to je bilo tada, a još i danas je, gotovo nemoguće zamisliti, navodi Capra, (1992.) Cijelo razdoblje moderne predstavlja i nastojanje da se društvene znanosti, među kojima i pedagogija, uspostave po uzoru na prirodne znanosti, što ne samo da nije unaprijedilo ove znanosti nego im je i zakočilo razvoj. Predstavnici postmoderne naglašavaju, da treba razlikovati znanstveno znanje o narativnog: „Poređenje znanstvenog s neznanstvenim (narativnim) znanjem omogućuje nam da shvatimo ili barem osjetimo kako postojanje ovog prvog ne posjeduje nikakvu veću ili manju nužnost od postojanja onog drugog. I jedan i drugi oblik sastoji se od niza iskaza. Oni su potezi koje igrači povlače u okviru općih pravila. Ta pravila su svojstvena svakom znanju...“ (Lyotard prema König/Zedler, 2001. str. 239.) Nisu li sva znanstvena postignuća prvo bila u pričama i bajkama?

Shvaćanje znanosti, a posebno društvenih, samo kao instrumenta za objektivno spoznavanje stvarnosti treba promijeniti u kreiranje stvarnosti.⁶ Čak i prirodnu sredinu u kojoj živimo stvorio je čovjek ponekad u skladu s prirodom, a ponekad i uništavajući prirodu. Društvena sredina apsolutno je ljudsko djelo, ali ne jednog čovjeka nego kolektivnog ljudskog genija. Taj proces društvenih promjena i dalje traje i odvija se kroz procese povremenih kraćih ili dužih društvenih kriza. Upravo te krize predstavljaju izazove za znanosti da ih rješavaju.

Kad je riječ o pedagogiji ona mora biti u stanju rješavati ne samo metateorijske probleme nego i vrlo konkretne kao što su npr. širenje ovisnosti među mladima ili nasilja na sportskim priredbama, koje u hrvatskom društvu postaju ozbiljan društveni problem.

⁵ Mesarović/Pestel, 1974. str. 19.

⁶ „Postmoderna započinje jasnim uvidom da nestaju posljednji ostaci prirode i da živimo u znanstveno-tehnički proizvedenom svijetu.“ Mušanović, 1996., str. 2.

Pedagogija ne može samo kukati što ju se ne uvažava nego se mora i sama nametnuti društvenoj stvarnosti svojim rješenjima. Kad se u Hrvatskoj prije neku godinu krenulo s famoznim „katalogima znanja“ okupilo se stručnjake različitih profila, ali među njima nije bilo pedagoga, što između ostalog govori i kako se u našoj javnosti tretira društveno značenje pedagogije.

Pedagogija, kao i ostale znanosti, ne može fenomen odgoja i obrazovanja promatrati izolirano i nužno je ispreplitanje s filozofijom, psihologijom, sociologijom i čitavim nizom ostalih znanosti koje se bave čovjekom i društvom. Tu se suočavamo s velikim bogatstvom različitih teorija, koje su nastale u razdoblju moderne, a i danas nastaju nove. Poznato je da su među našim pedagozima starije generacije krajem dvadesetog stoljeća bile burne rasprave među zagovornicima različitih teorijskih orijentacija, koje nisu samo ostajale na teorijskoj razini nego su ponekad završavale i na sudovima. Danas znamo da svaka od znanstveno utemeljenih teorija predstavlja tek dio istine i da ni jedna do kraja ne može objasniti pedagoške fenomene, a niti sama dati teorijsku podlogu za praktična rješenja bez kojih pedagogija nema smisla. Tako npr. bihevioristički odgojni postupci zasnovani na pozitivnom i negativom potkrepljenju mogu biti efikasni u normalnih situacijama i svakodnevno ih koristimo kad dijete hvalimo ili grdimo, ali ako dijete duže vrijeme ne može ostvariti na adekvatan način neku od osnovnih potreba ti postupci neće dati očekivane rezultate. Tu rješenja trebamo tražiti na humanističkoj teorijskoj osnovi. Ako imamo posla s djetetom koje je doživjelo neko teže traumatsko iskustvo, koje je potisnulo i nije ga proradilo, rješenja treba tražiti na psihoanalitičkoj osnovi. Konstruktivizam nam može biti osnova za suvremenu nastavu matematike, fizike ili biologije, ali će nam malo moći pomoći pri učenju psihomotornih radnji: sviranju nekog instrumenta npr. ili učenju rada na nekom stroju. No, ni jedan od ovih teorijskih pristupa neće nam biti od veće koristi ako se upustimo u kreiranje rješenja za nasilje na stadionima gdje će od veće koristi biti neke sociološke ili socijalno-psihološke teorije.

Dakle, teorijski monizam moderne koji se ogledao u isključivosti pojedinih teorijskih orijentacija i njihovom međusobnom negiranju treba zamijeniti teorijski pluralizam, koji ne treba shvaćati kao puki eklekticism nego kao kreativnu primjenu postojećih teorija i otvorenost za nove teorijske vidike.

Pedagogija se bavi fenomenima koji su isključivo rezultat ljudske kreacije. Zato metodologija prirodnih znanosti, koja se nametala kao ideal i po kojoj se vrednovala znanstvenost ili neznanstvenost pedagogije, u razdoblju postmoderne postaje upitna. Pozitivistički pristup prikupljanja činjenica o stanju u pedagoškoj praksi može imati značenje u registriranju aktualne pedagoške problematike, mogu se naslutiti uzročno-posljedične veze, ali se problemi na taj način ne mogu riješiti.

Smisao pedagogije kao društvene znanosti je upravo u tome da iznalazi rješenja za društvene probleme koje jedino ona može riješiti, a rješenja su kreiranje određenih modela i uvijek je bilo tako. Od Sokratove majeutike, preko „Svijeta u slikama“ Komenskog, Rousseauove priče o Emilu, Pestalozzijeve priče o Gertrudi i njenog ostvarenja u Yverdonu, Nillovog Summerhila, Makarenkove „Pedagoške poeme“, Montessorijeve „Casa dei Bambini“ ili Washburnove „Winnetka school“, da spomenemo samo neke kamene međaše u pedagogiji Zapadne civilizacije. Bila su to više ili manje originalna, ali svakako vrlo konkretna pedagoška rješenja. I ona su bila uspješna u rukama svojih autora. Neka su nastavila živjeti i nakon njih, ali su postajala sve više blijede kopije. Konkretna pedagoška rješenja su subjektivna i svi pokušaji da se nametnu drugim realizatorima kao „obavezni“ model završavaju loše. To nikako ne znači da su to uvijek izolirane i samonikle pojave. Na stvaralaštvo pojedinaca svakako utječu i drugi pojedinci i vrlo često je to rezultat mnogih interakcija. Ali, objektivna znanstvena verifikacija pedagoških modela, kako se ona

practicirala u kvantitativnoj metodologiji, je zapravo nemoguća.⁷ Zato u razdoblju postmoderne pedagogiju, kao i ostale društvene znanosti, čekaju dalji naponi na razvijanju metodologije primjerene fenomenima povezanim s ljudskim stvaralaštvom. Pri tom se treba složiti s Beckom (1993.) da treba govoriti o modificiranju i prilagođavanju, a ne potpunom odbacivanju svega do čega je pedagogija do sada došla. „Budući da živimo u promjenjivom, fragmentarnom, postmodernom svijetu potrebna nam je što veća stabilnost.“(Isto, str.4.)

POSTMODERNA NA PEDAGOŠKOJ MIKRORAZINI

Ako postmodernu shvatimo kao razdoblje krize i promjena, kao nestabilno razdoblje u kojem rješenja više ne možemo tražiti na starim obrascima razmišljanja, ako znamo da je jedini činitelj promjena čovjek i njegova sposobnost da kreativno reagira na izazove, onda to traži i dubinske promjene u sustavu školovanja posebno na didaktičkoj razini. Ovdje ćemo se osvrnuti samo na pitanja intencije odgojno-obrazovnog procesa.

Njemački autori Posch, Larcher, Altrichter (1996.) razlikuju zatvoreni i otvoreni kurikulum. U zatvorenom kurikulumu, koji je razvila moderna, vide pasivnu ulogu učitelja i učiteljica koji su stavljeni u funkciju tehničkih izvršitelja kurikuluma u čijoj izradi nisu sudjelovali. Kako to obično dovodi do neuspjeha koji se tada pripisuju nestručnosti učitelja koji «nisu dovoljno kvalificirani» za realizaciju kurikuluma, koji su rezultat rada vrhunskih stručnjaka. Autori za razdoblje postmoderne zagovaraju otvoreni kurikulum kojem su u središtu učitelji i učenici:

- Rezultat procesa učenja nije od početka utvrđen nego se ostvaruje uz sudjelovanje konkretnih pojedinaca.
- Na ciljeve se ne gleda kao nešto nepromjenjivo nego kao na orijentaciju koja pokazuje perspektivu procesu učenja.
- Pojedini planirani koraci u učenju ne uzimaju se kao nešto konačno i nepromjenjivo nego kao poticaji koji su ponuđeni na izbor.
- Posebno je značajno da se uvažava iskustvo i učenika i učitelja odnosno da se objektivni zahtjevi dovedu u odnos sa subjektivnim iskustvom.
- Kontrola postignuća treba dati uvid u postignuto, ali i povod za kritiku i produblivanje iskustva.

Umjesto da mlade ljude učimo kako se sve već zna i da su svi problemi riješeni, treba ih suočavati i sa onim što nije riješeno i što tek treba riješiti. Treba ih stavljati u poziciju da rješavaju novo i nepoznato i tako razviju samopouzdanje i osnaže se za nošenje s novim izazovima. Treba ih upoznati i s naporima koje su činile prethodne generacije na prevladavanju vlastitih zabluda i da je „trnovit put do zvijezda“, ali da je ljudski sanjati i ostvarivati nemoguće.

Dobro bi bilo, umjesto nekritične indoktrinacije kako ih uvodimo u društvo koje je idealno i nema mana (što stalno činimo), potaknuti ih da kritički proanaliziraju svoje udžbenike npr. i ustanove na koliko slika su prikazane žene, a na koliko muškarci, koliko se puta u tekstovima spominju muškarci, a koliko žene i porazgovaramo zašto je to tako. Možda bismo mogli proanalizirati koliko se u udžbenicima povijesti govori o ljudima koji su nasiljem rješavali društvene probleme i vodili ratove, a koliko o ljudima koji su zagovarali nenasilje i zalagali se za mir te zašto je to tako i kako to promijeniti. Možda učenike možemo ohrabriti da daju inicijative za promjene, da pišu pisma onima koji odlučuju i na druge načine dožive da su promjene moguće.

⁷ „Možda se otuda i glavni zadatak postmoderne pedagogije ogleda u njenom odbijanju da nastavnika poima kao neutralnog prenosioca, učenika kao pasivnog primaoca i znanje kao nepromjenjivi odraz prirodnog stanja stvari.“ (Knežević-Florić, 2007. str. 3.)

Umjesto da škola indoktrinira djecu za određenu religijsku ili političku opciju ona bi trebala biti otvorena za različitosti. Znajući da u svakoj učionici sjede djeca koja dolaze iz različitih socijalnih, ideoloških ili vjerskih sredina to je odlična prilika za dijalog o različitostima i međusobnom uvažavanju, ali i navikavanje na pluralizam svijeta postmoderne. Škole bi trebale biti otvorene i za kritiku vlastite prakse kad se npr, za „Dane kruha“ po školama vrše zajednički vjerski obredi na kojima moraju biti prisutna sva djeca, bez obzira na vjersku orijentaciju njihovih obitelji, ili kad se vjeronauk stavlja u raspored tako da djeca koja ga ne polaze moraju izaći van iz učionice (često uz pogrдне komentare). O svemu tome bi se moglo otvoreno razgovarati, ali iznalaziti i rješenja koja će biti humanija i koja nikoga neće ponižavati i praktično uvažavati pravo na različitosti.

Kritički bi se moglo razgovarati i o razdoblju postmoderne kao o razdoblju krize, misli Burke, koje ne znači samo zamjene jednih vrijednosti drugima, jednih istina drugim istinama, nego i kao razdoblju nesigurnosti koje mnogi doživljavaju kao život bez istina, standarda i ideala. Kritički bi se moglo raspraviti i „bujanje vjerskog fundamentalizma, bilo kršćanskog, islamskog ili židovskog, koji nekim ljudima postaje atraktivan jer se plaše besmislenosti svijeta. Bujanje desnih orijentacija... su također primjeri kako ljudi reagiraju na strah od promjena.“ (Burke, 2007. str. 6.)

O razdoblju postmoderne govori se i kao „postindustrijskom“ društvu ili razdoblju „kasnog kapitalizma“. To bi značilo da se napušta manufakturni način proizvodnje, da se društvo individualizira i da dolazi do suštinskih promjena u svijetu rada koji se mijenja i humanizira. Burke smatra, da se takvi zaključci mogu izvesti samo ako se zapadne zemlje promatraju izolirano od ostalog dijela svijeta kamo su preselile manufakturnu proizvodnju i prljavu industriju. Činjenica je da danas manje ljudi u Velikoj Britaniji, kaže Burke, radi u manufakturnoj proizvodnji, ali se zato povećao broj zaposlenih u uslužnom sektoru koji je radno intenzivan i uglavnom slabo plaćen. Zato je po njemu prerano govoriti o kasnoj fazi kapitalizma i prestanku postojanja svih društvenih suprotnosti koji ovaj donosi, ali i iluzija kako je u društvu prestala potreba za manuelnim radom i kako će svi naši učenici biti znanstvenici ili pjesnici.

Uloga škole je da učenike uvodi u svijet rada i probleme koje u tom području treba rješavati. Dobra ideja može biti osnivanje učeničkih tvrtki i razvoj učeničkog poduzetništva koje se uvodi (doduše stidljivo) i u neke naše srednje škole. Sigurno je da postmoderna otvara mogućnosti samozapošljavanja, kreiranja novih proizvoda i usluga i da to traži mnogo inicijative, kreativnosti, ali i upornosti i fleksibilnosti. U razdoblju moderne škola se odvojila od svijeta rada i bila je u funkciji „čistilišta“ odakle se išlo u „pakao proizvodnog rada“, koji je bio dosuđen onima koji nisu uspjeli u selektivnoj školi, ili u „raj intelektualnih zanimanja“ koja su namijenjena odabranima. U razdoblju postmoderne trebali bismo se u većoj mjeri kritički okrenuti prema stvarnosti i biti otvoreni podjednako za sve ljudske djelatnosti i ponovno afirmirati Pestalozzijeve ideje o jedinstvu uma, srca i ruke, ali i kritički analizirati probleme koji se javljaju u svijetu rada i izazove koji čekaju mudre mlada glave da ih rješavaju.

To ujedno otvara i pitanje selektivnosti škole i doživljaja neuspjeha s kojim mnogi napuštaju ovu instituciju. Proces odgoja i obrazovanja u funkciji je razvoja ljudskih potencijala, a ne u selekciji na dobre i loše, sposobne i nesposobne, uspješne i neuspješne. Nitko ne smije iz škole, koja sad već traje i nedopustivo dugo, otići s osjećajem poniženosti i nekompetentnosti jer to ima poslije fatalne posljedice na osobni rast i razvoj. Škola jednostavno mora biti u stanju svima omogućiti doživljaj uspjeha, a to je moguće ako se transformira od realizatorice programa u realizatoricu ljudskih mogućnosti, te ako afirmira jedinstvo i neponovljivost svake ljudske jedinice. To nikako ne znači prevladavanje prosječnosti i površnosti. Treba nasuprot tome težiti izvrsnosti, ali ne za svakoga na istom području.

Do svih tih promjena, ali i mnogih drugih, moguće je doći otvorenim dijalogom učiteljica i učitelja, učenica i učenika, te njihovih roditelja, ali i mnogih eksperata iz različitih područja društvenog života, pa i pedagoga posebno. Nositelji promjena trebaju biti oni koji ih i kreiraju. Zanimljivo je da od učenika, u istraživanjima koja smo proveli, dobivamo iste ili slične ideje koje zagovaraju i pedagozi eksperti, ali promjena ipak nema jer je škola krut i zablokirani sustav kojim se bavi pedagoški nekompetentna administracija. Zato proces promjena na neki način mora biti subverzivna djelatnost onih koji su direktni sudionici odgojno-obrazovnog procesa, koja neće biti samo rušenje postojećeg nego stalno kritičko preispitivanje i kreiranje novih i čovjeku primjerenijih rješenja.

ZAKLJUČNO RAZMIŠLJANJE

U stoljećima i tisućljećima koja dolaze najrazvijenija civilizacija koju je čovjek u svojoj dugoj evoluciji stvorio – Zapadna civilizacija – bit će suočena s mnogim izazovima. Nema sumnje da će ljudski genij uspješno savladavati te teškoće i stvarati nova rješenja. U vrijeme moderne učinjen je najveći napredak i postignuto ono o čemu se koje stoljeće prije moglo tek sanjati. No, taj napredak imao je i svoje naličje: stvorene su prve pukotine i pojavile naznake samouništenja. Očito je da će se rješenja trebati tražiti na nov način, a promišljanje o tom novom pristupu, u nedostatku boljeg izraza, nazvano je postmoderna.

Pedagogija, kao značajna društvena znanost koja se bavi ljudskim resursima, pozvana je da preispita svoj „prtljag“ iz razdoblja moderne, te da se hrabrije uhvati u koštac s novim izazovima. Na makro društvenoj razini to je redefiniranje uloge društvenih znanosti i razvoj njima primjerene metodologije, afirmacija pedagogije kao relevantne društvene znanosti, teorijski pluralizam, te uvažavanje pedagoških fenomena kao kreativnog čina ljudi koji u njima sudjeluju. Na mikro razini to je napuštanje zatvorenog kurikuluma i afirmacija otvorenog koji je okrenut ljudskoj inicijativi i kreativnosti onih koji sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu, to je napuštanje monologa i otvaranje dijaloga i uvažavanje dostojanstva ljudske individue, to je napuštanje indoktrinacije o vječitim istinama i iluzije o idealnom društvu te razvoj kritičnosti prema postojećim društvima i preuzimanje odgovornosti za promjene koje dolaze.

Literatura:

- Beck, C. (1993.) *Postmodernism, Pedagogy, and Philosophy of Education*, “*Philosophy of Education*”, http://www.ed.uiuc.edu/EPS/PES-Yearbook/93_docs/BECK.HTM
- Bognar, B. (2003.) *Škola na prijelazu iz industrijskog u postindustrijsko društvo*, “*Metodički ogledi*”, god. 10, broj 2, Zagreb, str. 9-24
- Burke, B. (2007.) *Post-modernism and Post-modernity*, <http://www.infed.org/biblio/b-postmd.htm>
- Capra, F. (1982) *The Turning Point: Science, Society, and the Rising Culture*, New York
- Capra, F. (1992.) *Čas zasuka, Happy New Age*, *Časopis za kritiku znanosti*, Ljubljana
- Fromm, E. (1984.) *Anatomija ljudske destruktivnosti I. Naprijed*, Zagreb
- Jameson, F. (2002.) *Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism, The spaces of postmodernity : readings in human geography / edited by Michael J. Dear and Steven Flusty*; Malden, Mass.: Blackwell Publishers, Oxford, str. 142-149
- Kalanj, R. (2000.) *Kraj ideologije ili „velika priča“ o kraju „velikih priča“* <http://www.hsd.hr/revija/pdf/1-2-2000/02-Kalanj.pdf>
- Knežević-Florić, O. (2007.) *Kulturološki pristup obrazovnom diskursu iz ugla postmodernističke paradigme*, <http://www.ff.ns.ac.yu/elpub/susretkultura/62.pdf>
- König, E./Zedler, P. (2001.) *Teorije znanosti o odgoju*, EDUCA, Zagreb

Mesarović, M./Pestel, E. (1974.) *Čovječanstvo na raskršću, Drugi izvještaj Rimskog kluba, Stvarnost, Zagreb*

Mušanović, M. (1996.) *Postmoderne epistemologije pedagogije, "Zbornik radova Sabora hrvatskih pedagoga", HPKZ, Zagreb, str. 98-106*

Posch, P./Larcher, D./Altricher, H. (1996.) *Curriculum/Lehrplan, <http://plaz.uni-paderborn.de/Service/PLAN/plan.php?id=0003>*

Schaff, A. (1989.) *Kamo vodi ovaj put? Društvene posljedice druge industrijske revolucije, Globus, Zagreb*

Stimely, K. (1998.) *Oswald Spengler: An Introduction to his Life and Ideas, "The Journal for Historical Review", <http://www.ihr.org>*

PEDAGOGY IN THE POST-MODERN TIME

Abstract

About term modern and post-modern there is not consensus. All experts agree that they are not agree what post-modern is. There are a lot of definitions in different time, especially about relation to pedagogy, but inside of pedagogy like science discipline too. However, today is clear that post-modernity try to overcome a limitation of modernity and open new space for human thinking and creativity. Modernity made conditions for develop industrial society and raised West-civilization on very high level in same time it prepared time of crisis through nature devastation, militarism, patriarchy, nationalism, totalitarian systems, and decline fossil sources of energy on which founded industrial development. Post-modernity is creative answer to challenges which brings time of crisis.

For pedagogy it means that different theoretical orientations and pedagogical models, closed in exclusiveness of own self-sufficiency need to be replaced with openness for differences and questioning new possibilities. It is not mechanically eclecticism then qualitative new approach and creative answer to new pedagogical challenges. When we talk about Croatian pedagogical theory and praxis we can say that in eightieths year last century we opened the door of post-modernity and we promoted "open door" pedagogy, but in ninetieths the door was again closed and Croatian pedagogy like Sleeping Beauty waiting her postmodern prince to awake her from hundred year sleep.

Key words: *modernity, post-modernity, cyclical social development, crises, challenges, new paradigm, pluralism, creativity.*